

رشد جمعیت، تنظیم خانواده و سقط جنین

آرا و مبانی فقهی - حقوقی

محمد هادی طلعتی

تهیه: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی

پژوهشکده فقه و حقوق

بوستان کتاب
۱۳۸۷

رشد جمعیت، تنظیم خانواده و سقط جنین

• نویسنده: محمد مادی طلعتی

• تهیه: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی / پژوهشکده فقه و حقوق

• ناشر: مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)

• چاپ و صحافی: چاپخانه مؤسسه بوستان کتاب • نوبت چاپ: دوم / ۱۳۸۷

• شمارگان: ۱۵۰۰ • بها: ۴۸۰۰ تومان

تمامی حقوق © محفوظ است

printed in the Islamic Republic of Iran

✓ دفتر مرکزی: قم، آغ شهدا (ضفافیه)، ص پ ۹۱۷، تلفن: ۷۷۲۲۱۵۵-۷، شماره: ۷۷۲۲۱۵۴، تلفن بخش: ۷۷۳۳۲۲۶

✓ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ ناشر)

✓ فروشگاه شماره ۱: تهران، خ فلسطین جنوبی، دست چپ کوچه دوم (پشت)، تلفن: ۶۶۴۶۰۷۳۵

✓ فروشگاه شماره ۲: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع پاساژ جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۲۲۳۳۶۷۲

✓ فروشگاه شماره ۳: اصفهان، چهارراه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۲۲۲۰۳۷۰

✓ فروشگاه شماره ۵: اصفهان، میدان انقلاب، جنب سینما ساحل، تلفن: ۲۲۲۱۷۱۲

✓ فروشگاه شماره ۶ (ویژه جوانان): قم، ابتدای خیابان شهدا، تلفن: ۷۷۳۹۲۰۰

✓ بخش پکتا (بخش کتب اسلامی و انسانی)، تهران، خ حافظ، نرسیده به چهارراه کالج، نیش کوچه پامشاد، تلفن: ۸۸۹۴۰۳۰۳

✓ نمایندگی‌های فروش کتاب مؤسسه در داخل و خارج کشور (ضمیمه برگه نظرخواهی آثار انتهای کتاب)

پست الکترونیک: [E-mail:info@bustaneketab.com](mailto:info@bustaneketab.com)

دریافت پیام کوتاه (SMS): ۱۰۰۲۱۵۵

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت:

<http://www.bustaneketab.com>

باقدردانی از همکاریانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب: جواد آهنگر • سرویراستار: ابوالفضل طریقه‌دار • ویراستار: علیرضا جوهرچی
- چکیده عربی: سهیله خانقی • چکیده انگلیسی: مریم خانقی • لایحه: مصطفی محفوظی • حروف نگار: عبدالوهاب درواز
- اصلاحات حروف نگاری: سید مهدی محسنی، احمد اخلی و احمد محمدی فرد • صفحه‌آرایی: محمود هدایی و رضائعلی قربانی
- نمونه‌خوانی: سید علی اکبر حاجی، احمد صالحی، مجتبی نوریان، ابوالحسن مسیب‌نژاد و ابوالفضل سلیمانی • طراح جلد:
- باس‌الرزام • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی • آماده‌سازی: سید رضا محمدی • سفارشات چاپ: علی علیزاده و سایر همکاران
- امور چاپ: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی.

• رئیس مؤسسه

سید محمد کاظم شمس

.....	۲۲
.....	۲۶
.....	۲۹
.....	۳۶
.....	۳۷
.....	۴۰
.....	۴۱
.....	۴۲
.....	۴۳
.....	۴۴
.....	۴۵
.....	۴۶
.....	۴۷
.....	۴۸
.....	۴۹
.....	۵۰
.....	۵۱
.....	۵۲
.....	۵۳
.....	۵۴
.....	۵۵
.....	۵۶
.....	۵۷
.....	۵۸
.....	۵۹
.....	۶۰
.....	۶۱
.....	۶۲
.....	۶۳
.....	۶۴
.....	۶۵
.....	۶۶
.....	۶۷
.....	۶۸
.....	۶۹
.....	۷۰
.....	۷۱
.....	۷۲
.....	۷۳
.....	۷۴
.....	۷۵
.....	۷۶
.....	۷۷
.....	۷۸
.....	۷۹
.....	۸۰
.....	۸۱
.....	۸۲
.....	۸۳
.....	۸۴
.....	۸۵
.....	۸۶
.....	۸۷
.....	۸۸
.....	۸۹
.....	۹۰
.....	۹۱
.....	۹۲
.....	۹۳
.....	۹۴
.....	۹۵
.....	۹۶
.....	۹۷
.....	۹۸
.....	۹۹
.....	۱۰۰

فهرست مطالب

.....	بیخنی با خواننده	۱۳
.....	پیش‌گفتار	۱۷
.....	بخش اول: کنترل جمعیت و تنظیم خانواده	۵۸
.....	طرح بحث	۲۷
.....	فصل اول: کلیات	۳۱
.....	مبحث اول: ماهیت و مفهوم کنترل جمعیت و تنظیم خانواده	۳۱
.....	مبحث دوم: پیشینه کنترل جمعیت و تنظیم خانواده	۳۹
.....	گفتار اول: طرف‌داران افزایش جمعیت	۳۱
.....	الف - دوره باستان: روم، ایران و یونان	۳۱
.....	ب - ادیان: زردشت، بودا، یهود و مسیحیت	۳۳
.....	ج - دوره قرون وسطا و معاصر: مرکانتیلیست‌ها، سوسیالیست‌ها و جامعه‌شناسان	۳۷
.....	گفتار دوم: مخالفان افزایش جمعیت	۵۰
.....	الف - نظریات فلاسفه و متصوفه	۵۱
.....	ب - دوره معاصر	۵۲
.....	گفتار سوم: طرف‌داران جمعیت ثابت	۵۹
.....	گفتار چهارم: طرف‌داران حد متناوب جمعیت	۵۹

۶۲	گفتار پنجم: کنترل جمعیت و تنظیم خانواده در کشورهای اسلامی و ایران	
۶۷	فصل دوم: دیدگاه‌های مختلف در مسئله رشد جمعیت و کنترل آن	
۶۷	مبحث اول: دیدگاه صاحب‌نظران مسائل اقتصادی	
۶۸	گفتار اول: طرف‌داران رشد جمعیت	
۷۱	گفتار دوم: مخالفان رشد جمعیت	
۷۴	انتقادات به نظریه مالتوس	
۷۶	گفتار سوم: طرف‌داران جمعیت ثابت	
۷۷	گفتار چهارم: طرف‌داران حد متناسب جمعیت	
۷۸	مبحث دوم: دیدگاه صاحب‌نظران مسائل اجتماعی در مسئله جمعیت	
۷۹	گفتار اول: جمعیت و آموزش	
۸۱	گفتار دوم: جمعیت و اشتغال	۲
۸۲	گفتار سوم: جمعیت و بهداشت عمومی	۷۱
۸۴	گفتار چهارم: جمعیت و محیط زیست	
۸۵	جمع‌بندی	
۸۶	مبحث سوم: کنترل جمعیت و تنظیم خانواده از دیدگاه اسلام	۷۲
۸۸	گفتار اول: ادله مخالفان کنترل جمعیت و تنظیم خانواده	
۸۸	الف - ادله مبتنی بر مبانی و اصول شریعت	۱۳
۸۹	۱ - ضرورت حفظ نسل و بقای نوع انسانی	۱۶
۹۰	۲ - حفظ نسل مسلمانان و ترغیب بر افزودن آن	۶۶
۹۲	۳ - روایات	۱۱
۹۲	۱ - ۳ - روایات دال بر مطلوبیت ازدواج، فرزندآوری و افزایش آن‌ها	۱۲
۹۲	روایات شیعی	۶۶
۹۳	روایات اهل سنت	-
۹۴	۲ - ۳ - تأکید روایات بر ازدواج با زنان زایا و نهی از ازدواج با زنان نازلا	۶۶
۹۴	روایات شیعی	-۵
۹۵	روایات شیعی	۱۵
۹۷	روایات اهل سنت	
۱۰۰	۳ - ۳ - نهی از تبئیل	۲۵
۱۰۱	۴ - ۳ - مذمت زنان نازلا	۶۵
۱۰۱	روایات شیعی	۶۵

۳-۵- روایاتی که افراد بدون فرزند را هالک و بدون نتیجه معرفی می کند.....	۱۰۲	۶۵۱
روایات اهل سنت.....	۱۰۳	۶۵۱
۳-۶- روایات دال بر دُعا برای طلب فرزند (به ویژه فرزند صالح).....	۱۰۳	۶۵۱
جمع بندی.....	۱۰۵	۶۴۱
ب- ادله مبتنی بر دیدگاه اقتصادی، اجتماعی و سیاسی.....	۱۱۵	۶۴۲
گفتار دوم: نظریه تفصیلی مخالفان کنترل جمعیت و... (تغذیل در دیدگاه مخالفان کنترل جمعیت).....	۱۲۲	۶۴۱
۱- ترس از حیات مادر.....	۱۲۲	۶۴۲
۲- ترس نسبت به فرزندان.....	۱۲۳	۶۴۲
۳- ترس از صدمه دیدن طفل شیرخوار.....	۱۲۴	۶۴۱
۴- حفظ زیبایی و جمال زن.....	۱۲۵	۸۹۰
۵- ترس از به دنیا آمدن نوزاد دختر.....	۱۲۶	۶۴۱
گفتار سوم: ادله طرف داران کنترل جمعیت و تنظیم خانواده.....	۱۲۶	۶۴۱
الف- لزوم جامع نگری در برخورد با ادله و مبانی شریعت اسلامی.....	۱۲۷	۶۴۱
دیدگاه اهل سنت.....	۱۲۷	۶۴۱
دیدگاه شیعه.....	۱۳۱	۶۴۰
ب- بررسی مسئله کنترل جمعیت و تنظیم خانواده در قلمرو مسائل مستحدثه.....	۱۳۲	۶۴۰
موضوع شناسی مسئله کنترل جمعیت و تنظیم خانواده.....	۱۳۳	۶۴۱
حکم شناسی مسئله کنترل جمعیت و تنظیم خانواده.....	۱۳۶	۶۴۱
دیدگاه فقهای شیعه.....	۱۳۷	۶۴۰
دیدگاه فقهای اهل سنت.....	۱۳۹	۶۴۱
فصل سوم: حدود اختیارات دولت اسلامی یا ولئی فقیه در مسئله کنترل جمعیت و تنظیم خانواده.....	۱۴۱	۶۴۱
۱- مبحث اول: دیدگاه شیعه.....	۱۴۲	۶۴۱
۲- مبحث دوم: دیدگاه اهل سنت.....	۱۴۴	۶۴۱
بخش دوم: روش های پیش گیری از بارداری.....	۱۴۸	۶۸۱
فصل اول: روش های پیش گیری از بارداری.....	۱۴۹	۶۸۱
۱- مبحث اول: پیشینه روش های پیش گیری از بارداری.....	۱۴۹	۶۸۱
گفتار اول: روش های پیش گیری از بارداری در میان اقوام و ملل مختلف.....	۱۵۰	۶۸۱
گفتار دوم: روش های پیش گیری از بارداری از دیدگاه ادیان.....	۱۵۱	۶۸۱

۱۵۱	الف - دین یهود	۰
۱۵۴	ب - دین مسیحیت	۰
۱۵۶	ج - دین اسلام	۰
۱۶۳	بحث دوم: روش های پیش گیری از بارداری از دیدگاه دانش پزشکی	۰
۱۶۶	گفتار اول: روش های پیش گیری غیر هورمونی	۰
۱۶۶	الف - قطع نزدیکی (عقب کشیدن)	۰
۱۶۶	ب - آمپوره ناشی از شیردهی	۰
۱۶۷	ج - خودداری دوره ای یا «تنظیم خانواده طبیعی»	۰
۱۶۷	د - کاندوم	۰
۱۶۸	ه - اسپرم کش های واژینال	۰
۱۶۹	و - سد کننده های مهبل (دیافراگم مهبل، کلاهک دهانه رحم، کلاهک Vault و Vimule)	۰
۱۷۰	ز - وسایل داخل رحمی (IUD)	۰
۱۷۱	انواع IUD	۰
۱۷۲	اثرهای نامطلوب IUD	۰
۱۷۳	موارد منع کاربرد IUD	۰
۱۷۳	نحوه جاگذاری IUD	۰
۱۷۴	گفتار دوم: روش های پیش گیری هورمونی	۰
۱۷۴	الف - قرص های ضد بارداری	۰
۱۷۵	اثرهای سوء احتمالی در مصرف قرص های پیش گیری از بارداری	۰
۱۷۷	باروری پس از کاربرد قرص های ضد بارداری	۰
۱۷۸	مزایای قرص های ضد بارداری	۰
۱۷۸	ب - پیش گیری کننده های هورمونی - تزریقی	۰
۱۷۹	ج - کاشت های زیر پوستی	۰
۱۸۲	د - پیش گیری پس از نزدیکی (Postcoital Contraception)	۰
۱۸۲	ه - پیش گیری هورمونی در مردان	۰
۱۸۲	گفتار سوم: روش های عقیم سازی	۰
۱۸۳	الف - روش های عقیم سازی در زنان	۰
۱۸۴	لاپاراسکوپی	۰
۱۸۵	مینی لاپاراتومی	۰

۱۸۵	عوارض و مزایای عقیمی لوله‌ای	۳۶
۱۸۶	برگشت‌پذیری	۳۷
۱۸۷	ب - روش‌های عقیم‌سازی مردان	۳۸
۱۸۸	برگشت‌پذیری	۳۹
۱۸۸	مبحث سوم: بررسی روش‌های پیش‌گیری از بارداری از نگاه فقه اسلامی	۴۰
۱۹۰	گفتار اول: عزل (عقب‌کشیدن)	۴۱
۱۹۰	الف - عزل از دیدگاه فقه شیعه	۴۲
۱۹۲	دلایل جواز عزل	۴۳
۱۹۵	دلایل حرمت عزل	۴۴
۱۹۶	بررسی ادله حرمت عزل	۴۵
۲۰۵	ب - عزل از نگاه فقه اهل سنت	۴۶
۲۰۵	۱ - جواز عزل	۴۷
۲۰۹	۲ - کراهت مطلق عزل	۴۸
۲۱۰	۳ - حرمت عزل	۴۹
۲۱۰	بررسی روایات اهل سنت درباره عزل	۵۰
۲۱۶	گفتار دوم: سایر روش‌های پیش‌گیری از بارداری (به جز عزل)	۵۱
۲۱۶	الف - دیدگاه فقه شیعی	۵۲
۲۱۸	اضرار به نفس در روش‌های پیش‌گیری از بارداری	۵۳
۲۱۹	نظر مشهور در حرمت اضرار به نفس	۵۴
۲۲۵	نظر غیر مشهور در اضرار به نفس	۵۵
۲۲۸	مسئله لمس و نگاه در روش‌های پیش‌گیری از بارداری	۵۶
۲۳۶	جمع‌بندی	۵۷
۲۳۷	مشکلات فقهی روش‌های پیش‌گیری از بارداری همراه با پیشنهاد های فقهی کاربردی	۵۸
	روش‌های مکانیکی پیش‌گیری از بارداری [عزل (عقب‌کشیدن)، شیردهی،	۵۹
۲۳۷	خودداری دوره‌ای، کاندوم، دیافراگم، کلاهک، IUD]	۶۰
۲۴۰	پیشنادهای فقهی کاربردی	۶۱
۲۴۲	روش‌های هورمونی: قرص، کاشت، تزریق	۶۲
۲۴۳	روش‌های عقیم‌سازی	۶۳
۲۴۵	پیشنادهای فقهی کاربردی (باتوجه به نظر مشهور)	۶۴

۲۴۶	پیشنهاد‌های فقهی کاربردی (باتوجه به نظر غیر مشهور)	۳۰
۲۴۷	تکمله: استفاده از روش‌های پیش‌گیری از بارداری و تنافی آن با حقوق زوجیت	
۲۵۲	ب- روش‌های پیش‌گیری از بارداری از دیدگاه اهل سنت	۳۸
۲۵۵	روش‌های پیش‌گیری از بارداری به طور موقت	
۲۵۶	اضرار به نفس در روش‌های پیش‌گیری از بارداری	
۲۵۷	حق استیلا (فرزندآوری) در روش‌های پیش‌گیری از بارداری	
۲۵۸	روش‌های پیش‌گیری از بارداری به طور دائم	
۲۶۳	فصل دوم: روش بازدارنده از ادامه حیات جنین (سقط جنین)	
۲۶۳	مبحث اول: کلیات	
۲۶۳	گفتار اول: سقط جنین در بستر تاریخ	
۲۶۵	گفتار دوم: معنای لغوی سقط جنین	
۲۶۶	گفتار سوم: وضعیت سقط جنین در دنیای امروز	
۲۶۷	الف- کشورهای اروپایی	۴۰
۲۶۸	ب- کشورهای آسیایی	
۲۶۸	ج- کشورهای آمریکایی	
۲۷۰	د- کشورهای آفریقایی	
۲۷۰	گفتار چهارم: انگیزه‌ها و زمینه‌های سقط جنین	
۲۷۲	مبحث دوم: سقط جنین از دیدگاه علم پزشکی	
۲۷۲	گفتار اول: تعریف علمی سقط جنین	
۲۷۲	گفتار دوم: مراحل رشد و تکامل جنین	
۲۷۳	گفتار سوم: انواع سقط جنین به لحاظ پزشکی و بیماری‌ها و ناهنجاری‌های جنین	
۲۷۵	گفتار چهارم: عوارض سقط‌های عمدی	
۲۷۶	گفتار پنجم: دیدگاه‌های جامعه پزشکی در سقط جنین	۴۲
۲۷۷	مبحث سوم: سقط جنین از نگاه فقه اسلامی	
۲۷۸	گفتار اول: سقط جنین از دیدگاه اهل سنت	
۲۷۸	الف- سقط جنین پیش از دمیده شدن روح در آن	
۲۷۸	دیدگاه حنفیه	
۲۸۰	دیدگاه شافعیه	
۲۸۱	دیدگاه مالکیه	۴۵

۲۸۲	دیدگاه حنابله	۳۳۰
۲۸۳	دیدگاه ظاهریه	۳۴۰
۲۸۳	جمع بندی	۳۴۰
۲۸۷	ب - سقط جنین پس از دمیده شدن روح	۳۴۳
۲۸۸	گفتار دوم: سقط جنین از دیدگاه فقه شیعه (پیش از دمیده شدن روح و پس از آن)	۳۴۵
۲۹۵	مبحث چهارم: انواع سقط جنین از دیدگاه فقه اسلامی	۳۴۳
۲۹۵	گفتار اول: انواع سقط جنین از دیدگاه اهل سنت	۳۴۶
۲۹۵	الف - سقط جنین به منظور درمان (سقط درمانی)	۳۴۷
۲۹۷	۱- سقط جنین در جایی که جان مادر یا سلامت وی در معرض خطر قرار گیرد	۳۴۷
۳۰۰	۲- سقط جنین در بیماری‌ها و ناهنجاری‌های جنینی	۳۴۷
۳۰۴	ب - سقط جنین به منظور پنهان نمودن ارتکاب اعمال خلاف	۳۴۷
۳۰۵	دلایل قول به حرمت	۳۴۷
۳۰۹	دلایل قول به جواز	۳۴۷
۳۱۰	ج - سقط جنین به منظور جلوگیری از رشد جمعیت یا تنظیم خانواده	۳۴۷
۳۱۲	گفتار دوم: انواع سقط جنین از دیدگاه شیعه	۳۴۷
۳۱۳	الف - سقط جنین به منظور درمان (سقط درمانی)	۳۴۷
۳۱۳	۱- سقط جنین در جایی که جان مادر یا سلامت وی در معرض خطر قرار گیرد	۳۴۷
۳۱۳	سقط جنین پیش از دمیده شدن روح	۳۴۷
۳۱۷	سقط جنین پس از دمیده شدن روح	۳۴۷
۳۲۲	اشکالات	۳۴۷
۳۲۴	۲- سقط جنین در بیماری‌ها و ناهنجاری‌های جنینی	۳۴۷
۳۲۸	ب - سقط جنین به منظور پنهان نمودن ارتکاب اعمال خلاف	۳۴۷
۳۲۸	ج - سقط جنین به انگیزه جلوگیری از رشد جمعیت یا تنظیم خانواده	۳۴۷
۳۲۹	مبحث پنجم: مسائل حقوقی سقط جنین	۳۴۷
۳۲۹	گفتار اول: دیدگاه اهل سنت	۳۴۷
۳۳۰	الف - شروط و جوب دیه جنین	۳۴۷
۳۳۱	ب - پرداخت کننده دیه جنین	۳۴۷
۳۳۲	ج - وارث دیه	۳۴۷
۳۳۲	د - کفاره در قتل جنین	۳۴۷

۳۳۳	گفتار دوم: دیدگاه فقه شیعی	۱۰۹
۳۳۳	الف - دیه جنین	۱۰۹
۳۳۴	ب - حکم قصاص در جنین	۱۰۹
۳۳۶	ج - سقط جنین توسط مادر	۷۸۱
۳۳۷	مبحث ششم: سقط جنین از دیدگاه جرم‌شناسی و حقوق جزا	۸۸۱
۳۳۷	گفتار اول: سقط جنین از دیدگاه جرم‌شناسی	۵۶۲
۳۳۸	الف - عوامل فردی مؤثر در جرم سقط جنین	۶
۳۳۹	ب - عوامل اجتماعی مؤثر در جرم سقط جنین	۵۶۰
۳۴۲	گفتار دوم: سقط جنین در حقوق جزا	۱۰۲
۳۴۲	الف - دیدگاه‌های حاکم بر قوانین سقط جنین	۶
۳۴۳	۱ - ممنوعیت مطلق سقط جنین	۱۰۶
۳۴۵	۲ - آزادی مطلق سقط جنین	۵۰۶
۳۴۸	۳ - آزادی نسبی سقط جنین	۱۰۶
۳۴۹	ب - سقط جنین در قوانین کشورهای مختلف	۱۰۶
۳۵۱	۱ - سقط جنین برای نجات جان مادر باردار	۶۱۰
۳۵۲	۲ - سقط جنین به منظور حفظ سلامت جسمانی و روانی مادر	۹
۳۵۴	۳ - سقط جنین در صورت تجاوز به عنف یا زنا یا محارم	۱۰۶
۳۵۴	۴ - سقط جنین در صورت آسیب دیدگی جنینی	۶۱۰
۳۵۴	۵ - سقط جنین به دلایل اجتماعی و اقتصادی	۶۱۰
۳۵۵	۶ - سقط جنین بر حسب درخواست	۱۰۶
۳۵۶	ج - سقط جنین در قوانین ایران	۶۲
۳۵۶	۱ - سیر تاریخی قانون سقط جنین در ایران	۸۰۶
۳۵۷	۲ - مواد قانونی سقط جنین در قانون جزای ایران	۱۰۶
۳۵۹	۳ - ارکان تشکیل دهنده جرم سقط جنین	۱۰۶
۳۶۷	۴ - مجازات جرم سقط جنین	۱۰۶
۳۷۷	جمع‌بندی	۱۰۶
۳۸۱	کتابنامه	۶

سخنی با خواننده

دانش‌های حوزوی در فضای تعاملی سازنده میان پژوهش و آموزش سربر آورده‌اند. سرچشمه‌های مطالعات حوزه را در تلاش‌هایی باید جست‌وجو نمود که به شکل‌گیری سنت دیرین ولی سرزنده پژوهش و آموزش در حوزه انجامیده است. اکنون که هم مجال پژوهش فراخ‌تر و گسترده‌تر و هم اندیشه‌های مکتب‌های رقیب فربه‌تر و پرتراکم‌تر شده است جای دارد که حوزه‌های پرافتخار علمی به بهره‌گیری از این دو مزیت دیرینه - که بیش از هزار سال در کنار هم زیسته‌اند - پیش‌آهنگی تاریخی خود را در مطالعات علمی امتداد بخشند.

البته در کنار ارج نهادن به این تاریخ پرجذبه، بازخوانی وضعیت گذشته و ارزیابی وضعیت کنونی پژوهش و آموزش، یک ضرورت اجتناب‌ناپذیر است. از این بازخوانی و ارزیابی این نکته مهم به دست می‌آید که پژوهش اگرچه همواره در کنار آموزش زیسته و هرگز از حرکت باز نایستاده است، اما بیش از آن که پیشگام باشد به تابعی برای آموزش بدل شده است.

دنباله‌رو کردن پژوهش برای آموزش - به‌ویژه در سده اخیر - از توانایی‌های آن جهت نوآوری کاسته است و در نتیجه، پژوهش بیش از آن‌که به نیازهای زمان پاسخ گوید، انبوهی از شروح و تعلیقه‌هایی را گرد آورده است که از زوایای گوناگون به متون آموزشی نگریسته‌اند.

اگر پژوهش را اصل و پیشگام سازیم، علاوه بر این‌که آموزش از فرتوتی و کهلوت

رهیده و به فرایندی جذاب و پاسخ‌گو به نیازهای فزاینده بدل می‌شود، پژوهش نیز آزادانه پای در عرصه اندیشه‌سازی می‌نهد و در عین حال بهره‌های روشن و انگیزه‌بخش خود را در عرصه تلاش‌های آموزشی به محک می‌گذارد.

اکنون که فقه پنجه در پنجه موضوعات پیچیده‌ی زمان افکنده است برقرار نبودن تعامل مناسب میان پژوهش و آموزش، به داستانی درآوردتر و شکننده‌تر بدل شده است.

بدینسان فلسفه شکل‌گیری «پژوهشکده فقه و حقوق» آشکار می‌گردد. این پژوهشکده در راستای اهمیت‌دهی و اصالت‌بخشی به پژوهش، اهداف زیر را پی می‌گیرد:

۱. تبیین و تنقیح مبانی، منابع، روش‌ها، قلمرو، جایگاه، اهداف و تاریخ فقه؛
۲. تبیین عناصر، ویژگی‌ها و روش استنباط نظام حقوقی اسلام؛
۳. توسعه اندیشه فقهی به‌عرضه‌های نوین و بازآفرینی اندیشه‌های فقهی - حقوقی؛
۴. پاسخ‌گویی به چالش‌ها، نیازها و پرسش‌های اساسی مطرح در حوزه فقه و حقوق اسلامی؛
۵. تبیین مسائل و ابعاد فقهی نظام جمهوری اسلامی.

این پژوهشکده در جهت تحقق اهداف یاد شده، موضوعات مختلفی را در دستور کار قرار داده که از جمله آن‌ها موضوع رشد جمعیت و شیوه‌های مهار و کنترل آن است.

رشد جمعیت امروزه مطالعات گوناگونی را به خود معطوف ساخته و بازتاب‌ها و پی‌آمدهای مهم و بی‌سابقه‌ای را در زندگی انسان به جای نهاده است. عواقب اقتصادی، پی‌آمدهای فرهنگی و اجتماعی، کمبود منابع تغذیه سالم و اشتغال مناسب، تنها بخشی از آثار این مسئله است. در عرصه‌های اجتماعی نیز می‌توان از مشکل شدن فرایند انتقال ارزش‌ها به نسل‌های جدید، ایجاد اختلال در روند جامعه‌پذیری مؤثر میان کم‌سالان و گسترش جرم و جنایت به دلیل گسترش بیکاری ناشی از رشد

سریع جمعیت نام برد. این مسئله هنگامی جدی تر می شود که بدانیم بدون بهره گیری از برنامه های کنترل جمعیت و با توجه به موفقیت کشورهای حوزه شمال در ایجاد موازنه جمعیتی، این بیم وجود دارد که کشورهای جنوب و از جمله کشورهای مسلمان نشین با مشکلات اقتصادی و فقر روبه رو شوند.

به همین دلیل امروزه تقریباً هیچ کارشناسی با گسترش بی رویه جمعیت موافق نیست. در این میان آنچه نقش مهمی را ایفا خواهد کرد و در جامعه متدین ایران از اهمیت بسیاری برخوردار است، فقه و کارکردهای آن می باشد. به نظر می رسد حتی اگر این مسئله را نیازمند به پاسخ سریع فقهی ندانیم دست کم باید آن را از مسائلی به حساب آوریم که فقیهان باید به آن اهتمام نمایند و با دریافت دیدگاه های کارشناسان راه را برای انجام تحقیقات فقهی و دستیابی به پاسخ های مناسب هموار نمایند.

تحقیق حاضر گامی است در جهت پرداختن به این موضوع مهم که توسط فاضل گرامی جناب آقای محمد هادی طلعتی، تهیه و تدوین شده است که در این جا لازم می دانیم از زحمات ارزش مند این عزیز سپاسگزاری کنیم.

مرکز مطالعات و تحقیقات اسلامی

پژوهشکده فقه و حقوق

ممکن است با بازتاب‌های منفی روبه‌رو شود، معمولاً تلاش بر آن است که اجرای چنین سیاست‌هایی با توجه به اوضاع و احوال فرهنگی و اجتماعی خاص هر منطقه تنظیم شود. در کشورهای در حال توسعه، نوعاً به دلیل حاکمیت ارزش‌های قومی، مذهبی و دینی، اعمال این سیاست‌ها با محدودیت‌هایی روبه‌رو بوده است؛ به همین منوال، در کشورهای اسلامی نیز از بدو ورود و اعمال سیاست‌های کنترل جمعیت - حدود پنجاه سال پیش - دانشمندان مسلمان نظریات مخالف و موافق را در این باره و از منظر دینی بیان کرده‌اند. بررسی نظریات مزبور، حاکی از وجود سیری فکری، از نظریات شدیداً مخالف با این سیاست‌ها تا نظریات تعدیل یافته و موافق با آن است.

* این نظریات نوعاً در دو محور کلی، یعنی: اصل مسئله کنترل جمعیت و شیوه‌های تنظیم خانواده بیان شده است. پژوهش حاضر نیز، با قرار دادن دو محور مزبور در گستره خود و با اعتقاد به نقش برجسته آموزه‌های دینی - که یکی از مهم‌ترین عوامل زمینه‌ساز فرهنگی در کشورهای اسلامی است - در جهت‌دهی سیاست‌های کنترل جمعیت و تنظیم خانواده و اجزای آن‌ها مطابق با سلیقه دینی - فرهنگی جوامع مسلمان، به مزخلة اجزای انجام رسیده است.

۳- آوردن نظریات دینی در این باره، نگرشی واقع‌بینانه، دقیق و علمی را متناسب با موقعیت زمانی و مکانی کشورهای جهان، به ویژه کشورهای اسلامی، اقتضا می‌کند؛ بدین معنا که سعی شده است این نظریات، با توجه به دیدگاه‌های صاحب‌نظران و کارشناسان مسائل جمعیتی و دیگر موضوعات وابسته به آن، در چارچوب شریعت اسلامی بیان گردد تا از دقت عمل و نگرش منطبق با واقعیت آن، فرو کاسته نشود. با توجه به ضرورت‌های یاد شده، مهم‌ترین هدف پژوهش حاضر را می‌توان بدین صورت ذکر کرد: «تبیین آرا و نظریات فقهی درباره رشد جمعیت و شیوه‌های کنترل آن و تنقیح مبانی فقهی، با عنایت به موضوع‌شناسی علمی و دقیق مسائل جمعیتی و سایر مسائل وابسته به آن».

بی‌گمان دست‌یابی به چنین هدفی، مستلزم فراتر رفتن گستره تحقیق از حد مباحث فقهی و کشانده شدن آن به بحث‌های جمعیتی و دیگر بحث‌های وابسته به آن است. منظور از این بحث‌های وابسته، بحث‌های پزشکی مربوط به روش‌های پیش‌گیری از بارداری است که یکی از محورهای مورد بحث دانش‌وران مسلمان در مسئله روش‌های تنظیم خانواده نیز می‌باشد.

پایه هر حال، در مسئله کنترل جمعیت، در هر دو حوزه جمعیت‌شناسی و پزشکی، مسائل فراوانی مطرح شده که پرسش‌های زیادی را نیز فراروی پژوهش‌گران در عرصه فقه‌پژوهی قرار داده است. از آن‌جا که این‌گونه پرسش‌ها در حوزه فقه‌پژوهی، در زمره مسائل نوپیدای فقه (مسائل مستحدثه) قرار می‌گیرد، موضوع‌شناسی دقیق آن‌ها با بهره‌گیری از دانش جمعیت‌شناسی و پزشکی امری ضروری است، زیرا این‌گونه مسائل یا در فقه سابقه نداشته، یا بدین صورت که اکنون هست مطرح نبوده است.

با توجه به این مطلب، می‌توان مهم‌ترین پرسش‌هایی را که پژوهش حاضر در صدد پاسخ‌گویی به آن‌ها از دیدگاه کارشناسان و صاحب‌نظران در عرصه دانش جدید و دانش فقه بر آمده است، در دو بخش کلی خلاصه کرد:

- ۱- پرسش‌های مربوط به اصل مسئله رشد جمعیت و کنترل آن.
 - در این بخش، پرسش‌های فرعی دیگری مطرح می‌شود: الف) دیدگاه کارشناسان اقتصادی و اجتماعی درباره رشد جمعیت و کنترل آن چیست؟ ب) نظریات و مبانی فقهی در این باره کدام است؟
- ۲- پرسش‌های مربوط به شیوه‌های پیش‌گیری از بارداری (یکی از عوامل مهم کنترل رشد جمعیت).
 - پرسش‌های فرعی این بخش بدین قرارند: الف) جدیدترین و رایج‌ترین شیوه‌های پیش‌گیری از بارداری در علوم پزشکی کدام است؟ ب) در نگاه فقه، شیوه‌های مزبور چه حکمی دارند و مبانی فقهی آن‌ها چیست؟ ج) حکم کلی فقهای مسلمان در مسئله سقط جنین چیست؟ د) یافته‌های علم پزشکی در رویان‌شناسی

چیست؟ ه) ضرورت‌های پزشکی برای سقط جنین، در چه مواقعی است؟ فقه در این موارد چه نظری دارد؟

طرح بحث سقط جنین در این نوشتار، نه از این جنبه که یکی از روش‌های پیش‌گیری از بارداری است، بلکه به جهت این‌که یک پدیده ناهنجار اجتماعی است که در برخی کشورها روش سریع پیش‌گیری از رشد جمعیت، در برخی مقاطع، پیشنهاد شده، دنبال می‌شود. پژوهش در این باره بیش‌تر پیرامون معضلات پزشکی در این مسئله، به ویژه ضرورت‌های سقط درمانی بوده است.

درباره پیشینه پژوهش حاضر باید گفت که نگارنده با توجه به تجربه خود در تهیه دو مجموعه احکام پزشکان و مشاغل وابسته به آن و مآخذشناسی مسائل مستحدثه پزشکی به این نتیجه دست یافت که آثار و پژوهش‌های نگاشته شده درباره رشد جمعیت و کنترل آن هر چند هر کدام از نقاط قوتی برخوردارند، از ابعاد دیگر موضوع غفلت ورزیده‌اند که در نگاهی کلی می‌توان آن‌ها را در دو دسته جای داد:

پژوهش‌های اسلامی در این باره، تنها از منظر دینی به مسئله نگاه کرده، جانب واقع‌بینی و موضوع‌شناسی مسائل را رها می‌کنند. در این جا، گاه آوردن نظر دینی نه تنها مشکلی را حل نمی‌کند، بلکه با سخنان کلی و مبهم، بر پیچیدگی آن می‌افزاید. پژوهش‌هایی که از منظر دانش جدید به بحث در این باره پرداخته‌اند، جانب شریعت اسلامی را گاه به اهمال گذاشته، در عرضه راه کارها و پیشنهاد‌های مربوط، وضعیت فرهنگی و دینی کشورهای مسلمان را در نظر نمی‌گیرند.

به نظر می‌رسد، وفاق و هم‌آهنگی میان دو عرصه دانش جدید و دانش فقه و تعامل اندیشه میان آن‌ها به گونه‌ای مطلوب، ساز و کار مناسب‌تری پیش روی هر دو گروه، که در صدد آوردن نظریات صحیح و واقعیت‌بینانه در حوزه پژوهشی خود هستند، قرار دهد. این پژوهش مهم‌ترین رسالت خود را بر همین امر استوار ساخته و این کار را در هر بخش، از طریق آوردن نظریات هر دو گروه، یعنی کارشناسان و صاحب‌نظران مسائل جدید و فقه، دنبال نموده است.

پژوهش حاضر در دو بخش اصلی، سامان یافته است:

بخش اول با عنوان «کنترل جمعیت و تنظیم خانواده»، در دو فصل، مباحثی همچون ماهیت و مفهوم کنترل جمعیت و تنظیم خانواده، پیشینه تاریخی آن و دیدگاه‌های مختلف در باره رشد جمعیت و کنترل یا تنظیم آن را از نظر گذارنده است. در بحث دیدگاه‌ها، تلاش شده تا ابتدا دیدگاه‌های کارشناسان جمعیتی از منظر اقتصادی و اجتماعی مورد توجه قرار گیرد، سپس دیدگاه‌های اسلام به طور مبسوط به بحث گذاشته شود. بحث مربوط به دیدگاه‌های اسلام به نحوی تنظیم شده که بیان‌کننده نیز تحول اندیشه دینی از نظریات شدیداً مخالف با کنترل جمعیت تا نظریات تعدیل‌یافته و سپس آرای جدید فقهی موافق با آن، باشند.

بررسی کنترل جمعیت در قلمرو مسائل مستحدثه که حاکی از توجه به موضوع‌شناسی مسئله جمعیت و سپس بیان حکم فقهی متناسب با آن است، از بحث‌های پایانی این بخش است.

آخرین مبحث این بخش، از جنبه فقه حکومتی به آن نگریسته، حدود اختیارات دولت اسلامی را در این باب به بحث می‌گذارد.

بخش دوم، درباره شیوه‌های پیش‌گیری از بارداری و روش بازدارنده از ادامه حیات جنین بحث می‌کند. در واقع این بخش، مشکلاتی را بررسی می‌کند که پیش از به وجود آمدن جنین و پس از آن وجود دارد. در شیوه‌های پیش‌گیری از بارداری، اساساً مشکلات فقهی‌ای که در به کارگیری این روش‌ها اعم از مکانیکی، هورمونی و عقیم‌سازی وجود دارد، مد نظر بوده است. در این بخش مشکلات جدی‌ای که امروزه از ناحیه فقه مطرح است، مانند: ضرر رسیدن به بدن، لمس و نگاه غیر مجاز، تنافی با حقوق زوجیت همراه با پیشنهاد‌های فقهی کاربردی به بحث گذاشته شده است.

در این نوشتار هر چند مباحث سقط جنین به طور کلی مطرح می‌شود، اهتمام اصلی بیشتر مباحث جدید در این مورد مانند: سقط درمانی در بیماری‌ها و ناهنجاری‌های جنینی، تهدید جانی و سلامت مادر باردار در صورت بقای جنین، در بیماری‌های کشنده نظیر ایدز، می‌باشد که سؤال‌های فقهی - حقوقی فراوانی را

پیش روی فقیهان و حقوق دانان قرار داده است. از نظر شیوه پژوهشی، تلاش کرده ایم که هر جا نظریات کارشناسان در بحث های فقهی دخیل بوده است، ابتدا آرای کارشناسان و صاحب نظران مختلف را به منظور موضوع شناسی مسئله مطرح نموده سپس آن را از دیدگاه اسلامی بررسی کنیم. در تمام مباحث کتاب، در کنار آرای فقهای شیعه، آرای فقهای اهل سنت نیز مطرح شده است تا علاوه بر انعکاس دیدگاه تمام فقهای مسلمان، زمینه ای برای دیگر پژوهش گرانی که به پی گیری این مسائل به شیوه فقه مقارن علاقه مند می باشند، فراهم شود. در صورت وجود بحث هایی حقوقی در هر مسئله، به این مباحث نیز پرداخته ایم؛ البته جنبه های حقوقی، بیش تر در بحث سقط جنین وجود داشته است. در نحوه بیان مطالب، نوعاً به شیوه توصیفی - تحلیلی عمل شده تا علاوه بر طرح

آرا و نظریات فقهی، به مبانی آنها نیز دست یابیم. در پایان، اشاره به این مطلب لازم است که پژوهش حاضر به دلیل تنوع موضوعات و گشاده شدن آن به بحث های جمعیت شناسی و پزشکی، با دشواری های زیادی روبه رو بوده است که اگر یاری کارشناسان محترمی که در طول طرح این جانب را همراهی کردند، نمی بود شاید این طرح به مرحله انجام نمی رسید؛ لذا بر خود لازم می دانم که از یکایک آن بزرگواران کمال تشکر و قدردانی را بنمایم. کارشناسان و صاحب نظران محترمی که پژوهش حاضر را در این مدّت نظارت و ارزیابی کردند، عبارت اند از:

- کارشناسان و ارزیابان محترم در بخش جمعیت شناسی، جناب آقای دکتر محمد میرزایی و دکتر کوششی از اساتید بزرگوار دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه تهران؛
- کارشناسان و ارزیابان بخش های پزشکی، سرکار خانم دکتر اشرفی، خانم دکتر معدنی و جناب آقای دکتر رزاقی؛

- کارشناسان و ارزیابان بخش های فقهی و حقوقی، جناب حجة الاسلام و المسلمین سید احمد حسینی، حجة الاسلام علوی قزوینی و حجة الاسلام رمضانی. هم چنین لازم است از حجة الاسلام و المسلمین جناب آقای صرامی، مدیر محترم

گروه مسائل فقهی پژوهشکده فقه و حقوق که در طول طرح از ابتدا تا انتها، تمام بخش‌های آن را مورد نظارت و ارزیابی قرار دادند و با ارشاد و راهنمایی‌های خود به این جانب بهره فراوان رساندند، کمال قدردانی و تشکر به عمل آورم.

گفتنی است که تمام بحث‌های این مجموعه، قابلیت توسعه و عمق را از منظرهای مختلف دارد که امیدوارم دیگر پژوهش‌گران بدان پرداخته و با دقت و تأمل خود به غنای این‌گونه مباحث بیفزایند و با تذکرهای سودمند خود، این جانب را در رفع کاستی‌ها مدد کنند.

محمدهادی طلعتی

تیرماه ۱۳۸۱